

**FEATURES OF THE PRACTICAL APPLICATION OF ELASTICITY
THEORY**

Student of the Navoiy State University of Mining and Technologies

Irgasheva Nargiza

ABSTRACT

This scientific thesis is devoted to analyzing the practical application features of elasticity theory in economics. The concepts of price elasticity, income elasticity, cross-price elasticity, and supply elasticity are examined based on clear examples and existing literature. The thesis critically discusses policy development, tax burden distribution, monopoly pricing, and problems in agricultural markets. Particular attention is given to the limitations of the theory, including variable elasticity, data scarcity, and the challenges of dynamic markets. The thesis is based on 8 key sources and concludes with practical recommendations for economic policy.

Keywords: price elasticity, supply and demand, income elasticity, cross-price elasticity, Giffen good, demand triangle, tax burden, monopoly pricing, agricultural market, economic policy.

**ELASTIKLIK NAZARIYASINING AMALIYOTDA QO‘LLASH
XUSUSIYATLARI**

Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar universiteti

talabasi Irgasheva Nargiza

ANNOTATSIYA

Ushbu ilmiy tezis elastiklik nazariyasining iqtisodiyotdagi amaliy qo‘llanilish xususiyatlarini tahlil qilishga bag‘ishlangan. Narx elastikligi, daromad elastikligi, o‘zaro

narx elastikligi va taklif elastikligi tushunchalari aniq misollar va mavjud adabiyotlar asosida ko‘rib chiqiladi. Tezida siyosat ishlab chiqish, soliq yukini taqsimlash, monopol narxlash va agrar bozor muammolari tanqidiy jihatdan muhokama qilinadi. Nazariyaning chegaralari — o‘zgaruvchan elastiklik, ma‘lumot tanqisligi va dinamik bozorlar muammolari — alohida e‘tiborga olingan. Tezis 8 ta asosiy adabiyotga tayanadi va xulosada iqtisodiy siyosat uchun amaliy takliflar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: narx elastikligi, talab va taklif, daromad elastikligi, o‘zaro narx elastikligi, Giffin tovar, talab uchburchagi, soliq yuki, monopol narxlash, agrar bozor, iqtisodiy siyosat.

KIRISH

Elastiklik iqtisodiy tahlilning asosiy vositalaridan biri hisoblanadi: u bir o‘zgaruvchining boshqasiga nisbatan qanchalik sezgir ekanini o‘lchaydi. Ushbu tushunchaning to‘g‘ri tushunilishi hukumat siyosatchilari, korxonalar rahbarlari va tadqiqotchilar uchun bir xil darajada muhimdir. N.G. Mankiw ta’kidlaganidek, “elastiklik biz talab va taklifni yanada aniqroq tahlil qilishimizga imkon beradi” [1, 87-bet].

Shu bilan birga, elastiklik nazariyasi ko‘pincha iqtisodchilar tomonidan real bozor murakkabligini inobatga olmagan holda qo‘llaniladi. Amaliyotda elastiklik qiymatlari vaqt o‘tishi bilan o‘zgarib turadi, bozor segmentlari bo‘yicha farqlanadi va empirik o‘lchashda jiddiy qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Ushbu tezida nazariyaning kuchli tomonlari bilan bir qatorda ana shu cheklovlar ham tanqidiy ko‘z bilan baholanadi.

ASOSIY QISM

Narx elastikligi talabining (NET) ta’rifi quyidagicha ifodalanadi: $Ed = (\Delta Q/Q) / (\Delta P/P)$, ya’ni talab miqdorining foizli o‘zgarishini narxning foizli o‘zgarishiga bo‘lish [1, 89-bet].

Bu formulaning soddaligi uning keng qo'llanilishiga zamin yaratgan, ammo bir qator muhim cheklovlarni ham olib kelgan.

R.S. Pindyck va D.L. Rubinfeld "Mikroiqtisodiyot" [2] asarida elastiklikning turli xillarini batafsil ko'rsatadilar. Muallif ta'kidlashicha, oddiy zaruriy tovarlar (masalan, non, tuz, suv) uchun $|Ed| < 1$ — inelastik talab, ya'ni narx 10% ko'tarilganda sotuv miqdori 10%dan kamroq kamayadi [2, 4-bob]. Aksincha, hashamatli tovarlar, almashtiruvchilari ko'p tovarlar uchun $|Ed| > 1$ bo'lib, narx o'zgarishiga xaridorlar keskin munosabat bildiradi [2, 4-bob].

Daromad elastikligi (YED) esa tovar talabining xaridorlar daromadiga sezgirligini aks ettiradi. Engel egri chizig'i (Ernst Engelning tadqiqotlari asosida) past daromadli oilalarda oziq-ovqat xarajatlari ulushi yuksak bo'lishini va daromad oshgani sari bu ulush kamayishini ko'rsatadi [3,5-bob]. Normal tovarlarda $YED > 0$, pastki (inferior) tovarlarda $YED < 0$ bo'ladi.

O'zaro narx elastikligi (XED) esa ikki tovar narxlari o'rtasidagi munosabatni o'lchaydi. O'rinbosar tovarlar uchun $XED > 0$: masalan, qo'y go'shti narxi oshganda mol go'shtiga talab ortadi. To'ldiruvchi tovarlar uchun $XED < 0$: avtomobil narxi oshganda benzininga talab kamayadi. Bu tushuncha monopolga qarshi qonunchilikda bozor ta'rifi uchun ham qo'llaniladi [2, 4-bob].

Tanqidiy baholash: Ko'plab iqtisodchilar elastiklik koeffitsientlarini statik kattalik sifatida talqin qilish xatosiga yo'l qo'yadi. Aslida elastiklik qiymati vaqt ufqiga qarab o'zgaradi: qisqa muddatda benzin talabi inelastik bo'lsa-da, uzoq muddatda iste'molchilar alternativ transport vositalariga o'tishi tufayli talab ancha elastik bo'ladi. Dela Cruz va boshqalar (2023) [4] tadqiqoti ko'rsatishicha, "elastiklik koeffitsientlari sanoat, demografik segment va vaqt davri bo'yicha sezilarli farqlanadi" [4, 3-bet], bu esa umumlashtirilgan qiymatlarni e'tiborsiz qo'llashni xavfli qiladi.

Elastiklik nazariyasining eng muhim amaliy tatbiqi soliq yukini taqsimlash (tax incidence) masalasidir. Mankiw ta'kidlaganidek, "soliqning xaridorlar va sotuvchilar o'rtasida taqsimlanishi talab va taklifning nisbiy elastikligiga bog'liq" [1, 157-bet]. Agar talab inelastik bo'lsa, soliq yuki asosan iste'molchilar zimmasiga tushadi; taklif inelastik bo'lsa, ishlab chiqaruvchilar ko'proq og'irlik ko'taradi.

Klassik misol sifatida tamaki mahsulotlariga solinadigan aksiz soliqni ko'rsatish mumkin. Chekishga bog'liqlik tufayli tamaki talabi yuqori inelastiklikka ega ($|Ed| \approx 0,3-0,5$), shuning uchun narx oshganda sotuv miqdori nisbatan oz kamayadi. Bu holda soliq davlat daromadini samarali ko'paytiradi, lekin xaridorlar juda katta og'irlik ko'taradi, bu esa ijtimoiy adolat nuqtai nazaridan muammoli [2, 9-bob].

Shuning bilan birga, Pindyck va Rubinfeld [2] qayd etishicha, iqtisodiy samaradorlik nuqtai nazaridan hukumat ko'proq inelastik tovarlarga soliq solishni afzal ko'radi, chunki bu yo'qotish (deadweight loss) ni kamaytiradi. Ammo bu yondashuv regressiv xarakter kasb etadi: past daromadli oilalar zaruriy tovarlarga (non, gaz, transport) daromadlarining katta qismini sarflaydi va shu tovarlar ko'pincha inelastik. Demak, soliq samaradorligi bilan ijtimoiy adolat o'rtasida ziddiyat yuzaga keladi.

Baholarni tartibga solish (narx shiplari va pollari) masalasida ham elastiklik markaziy o'rin tutadi. Talab yuqori elastik bo'lgan bozorda narx shipi (masalan, uy-joy ijara narxini chegaralash) katta taqchillik keltirib chiqaradi, chunki narx tushishi bilan talab keskin oshadi. Mankiw muqobilida "uy-joy bozorida qisqa muddatda talab inelastik bo'lsa-da, uzoq muddatda elastiklik oshishi bilan tartibga solishning salbiy oqibatlari kuchayib boradi" [1, 115-bet] deb ta'kidlaydi.

Monopolist firma uchun optimal narx belgilash bevosita talab elastikligiga bog'liq. Lerner indeksi formulasiga ko'ra: $(P - MC)/P = -1/Ed$, ya'ni talab qanchalik inelastik bo'lsa, firma qo'shimcha foyda (markup) shunchalik katta belgilaydi [2, 10-

bob]. Bu munosabat monopolga qarshi siyosat ishlab chiqishda amaliy asosni tashkil etadi.

Farqlovchi narxlash (price discrimination) ham elastiklik tushunchasiga asoslanadi. Uchiruvchi kompaniyalar tijorat va iqtisod-klass yo'lovchilariga turli narx qo'llaydi, chunki ular talabning elastikligida keskin farq borligini biladi: biznes yo'lovchilar (inelastik) va iste'molchi yo'lovchilar (elastik). Shunga o'xshash narxlash strategiyasi dori-darmon, ta'lim va kommunal xizmatlar bozorlarida ham kuzatiladi [2, 11-bob].

Agrar iqtisodiyotda elastiklik paradoksal holatlarga olib keladi. Qishloq xo'jaligi mahsulotlari talabi odatda inelastik ($|Ed| < 0,5$). Shuning uchun hosil mo'l bo'lganda tovar miqdori ortadi, lekin narx shunday pasayadiki, fermerlarning umumiy daromadi kamayadi — "mo'l hosil la'nati" (paradox of plenty) hodisasi. Mankiw [1] bug'doy bozori misolida bu hodisani batafsil ko'rsatadi: texnologik taraqqiyot natijasida hosildorlik oshgani fermerlar daromadini pasaytirganligi mumkin [1, 103-bet].

Elastiklik nazariyasi bir qator muhim farazlarga tayanadi, va bu farazlar real iqtisodiy muhitda har doim ham to'g'ri kelmaydi.

Birinchi muammo — o'lchash qiyinligi. Empirik ma'lumotlar asosida elastiklik qiymatlarini hisoblash tez-tez endogenlik muammosiga duch keladi: narx va miqdor o'zgarishlari bir vaqtda talab va taklif tomonidan belgilanadi. Hadji Acmad va boshqalar (2024) [5] hashamatli tovarlar bozorini o'rganishda bu muammoni ta'kidlab, instrumental o'zgaruvchilar usulisiz olingan elastiklik baholar ishonchsiz bo'lishini ko'rsatadi [5, 4-bet].

Ikkinchi muammo — geterogen iste'molchilar. Bozor o'rtacha elastikligi turli xaridorlar segmentlarini yashiradi. Past daromadli oilalar uchun zaruriy tovarlar talabi mutlaqo inelastik bo'lishi mumkin, yuqori daromadli oilalar uchun esa o'sha tovar

elastik. Bu farq siyosat ishlab chiqishda e'tibordan chetda qolishi adolatsiz oqibatlariga sabab bo'ladi [4, 5-bet].

Uchinchi muammo — dinamik bozorlar. Raqamli iqtisodiyot sharoitida iste'molchi xulqi tezda o'zgaradi. Onlayn platformalar, obuna modellari va algoritmik narxlash an'anaviy elastiklik o'lchovlarini bekor qilishi mumkin. Fibich, Gavius va Lowengart (2005) [6] narx elastikligi dinamikasini o'rganib, mos yozuvlar narxi (reference price) mavjudligida elastiklik vaqt bo'yicha tizimli o'zgarib turishini ko'rsatadi [6, 76-bet].

Shunga qo'shimcha, Giffin tovarlar klassik elastiklik tushunchasiga zid keladi: narx oshganda talab ham oshadi ($E_d > 0$). Bu holat real iqtisodiyotda kamdan-kam uchraydigan, lekin nazar-pisand qilish xavfli nazariy istisnodir. Ladesma va boshqalar (2023) [7] Filippindagi guruch bozorida tadqiqotlarida past daromadli oilalar orasida Giffin effektiga yaqin xulq-atvor kuzatilganligini qayd etib, bu hodisaning rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotida amaliy ahamiyatga ega ekanini ta'kidlaydi [7, 6-bet].

XULOSA

Ushbu tezisdagi elastiklik nazariyasining iqtisodiyotdagi tatbiqini tahlil qilish asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

Narx, daromad va o'zaro elastiklik tushunchalari mikroiqtisodiy tahlilning mustahkam apparatini tashkil etadi. Biroq bu qiymatlar kontekst va vaqtga qarab o'zgarib turadi, shuning uchun ularni bir martalik o'lchov sifatida talqin qilish xato bo'ladi.

Inelastik talabli tovarlarga solingan soliqlar daromad jihatidan samarali, ammo ijtimoiy adolat jihatidan muammoli. Siyosat ishlab chiquvchilar elastiklik qiymatlarini

geterogen xaridorlar kesimida tahlil qilmay, yagona koeffitsientga tayansa noto'g'ri qarorlar qabul qilishi mumkin.

Algoritmik narxlash, to'plam (bundle) sotish va dinamik narxlar an'anaviy elastiklik o'lchovlarini eskirtirib, yangi empirik metodologiyani talab qilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mankiw N.G. Principles of Microeconomics. — 9th ed. — Mason: Cengage Learning, 2021. — 572 p.
2. Pindyck R.S., Rubinfeld D.L. Microeconomics. — 8th ed. — Boston: Pearson, 2013. — 756 p.
3. Varian H.R. Intermediate Microeconomics: A Modern Approach. — 9th ed. — New York: W.W. Norton, 2014. — 784 p.
4. Dela Cruz K., Hermosura J.C., Vigonte F.G., Abante M.V. Analyzing the Real-World Application of the Elasticity Theory of Demand and Supply and its Impact on Pricing Strategies, Consumer Behavior, and Policy Decisions. — SSRN Working Paper No. 4447159, 2023. — 14 p. DOI: 10.2139/ssrn.4447159
5. Hadji Acmad N., Vigonte F.G., Abante M.V. Elasticity Theory of Demand and Supply: Influences on Price Responsiveness in Demand of Luxury Goods. — SSRN Working Paper No. 4745308, 2024. — 12 p. DOI: 10.2139/ssrn.4745308
6. Fibich G., Gavious A., Lowengart O. The Dynamics of Price Elasticity of Demand in the Presence of Reference Price Effects // Journal of the Academy of Marketing Science. — 2005. — Vol. 33, No. 1. — PP. 66–78. DOI: 10.1177/0092070304267108

**INTERNATIONAL CONFERENCE ON SCIENCE,
INNOVATION AND GLOBAL DEVELOPMENT,
VOLUME-1, ISSUE-5, 2026**

7. Ladesma B., Balite V., Vigonte F.G., Abante M.V. The Elasticity of Demand Idea and Its Application to the Demand for Rice in the Philippines. — SSRN Working Paper No. 4366752, 2023. — 10 p. DOI: 10.2139/ssrn.4366752
8. Gwartney J.D., Stroup R.L. Economics: Private and Public Choice. — 8th ed. — Fort Worth: Dryden Press, 1997. — 850 p.

